

Χαρτογραφώντας τη Σκιάθο του Παπαδιαμάντη. Ψηφιακή τεκμηρίωση τοποθεσιών και διαδρομών από το έργο του

Κίμων Παπαδημητρίου

Τμήμα Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, ΑΠΘ.
paki@auth.gr

Περίληψη: Ο πρωτεργάτης της ελληνικής ιστορικής γεωγραφίας Αντώνιος Μηλιαράκης αναφερόμενος το 1892 στα τοπωνύμια, τα χαρακτήριζε “επιγραφάς γεγλυμμένες επί του εδάφους, πραγματικά ζώντα ιστορικά και γλωσσικά μνημεία, που συχνά μας δίνουν πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες, η δε αντικατάστασή τους είναι ένδειξη ημιμάθειας ή και πλήρους αμάθειας και ισοδυναμεί προς την καταστροφή μνημείων”. Με αφορμή το Διεθνές Έτος Χαρτών - International Map Year 2015 - 2016 και στα πλαίσια των στόχων του Πολιτιστικού Συλλόγου “η Σκιάθος” για τη διάσωση, διατήρηση και ενδυνάμωση των παραδοσιακών, πολιτισμικών και αισθητικών αξιών του νησιού, παρουσιάζεται και είναι πλέον διαθέσιμος στο διαδίκτυο ένας ψηφιακός χάρτης με τα τοπωνύμια της Σκιάθου. Η χαρτογράφηση των θέσεων που αναφέρονται στα κείμενα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, βασίζεται στον πίνακα τοπωνυμίων της κριτικής έκδοσης του Ν. Τριανταφυλλόπουλου “Απαντα” (Παπαδιαμάντης Α., 1998) και σε επιτόπια έρευνα, η οποία περιελάμβανε περιηγήσεις κατά μήκος διαδρομών που περιγράφονται στα διηγήματα του Σκιαθίτη συγγραφέα και προφορικές μαρτυρίες από κατοίκους του νησιού.

Λέξεις κλειδιά: τοπωνύμια, λογοτεχνία, τοπίο, ντοπιολαλιά, γεωγραφικά χαρακτηριστικά, ψηφιακός χάρτης

1. Εισαγωγή

Το έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (Α.Π.) περιλαμβάνει διηγήματα, ποιήματα, θρησκευτικά άρθρα, επιστολές και άλλα κείμενα, τα οποία αποτυπώνουν διάφορες πτυχές της εποχής του. Ένα μεγάλο μέρος του έργου του αναφέρεται στην Σκιάθο, στο οποίο αποτυπώνονται χαρακτηριστικές τοποθεσίες, πρόσωπα και δραστηριότητες των κατοίκων. Στα κείμενα αυτά ο αναγνώστης γίνεται ένας εξωτερικός παρατηρητής των τοπίων του νησιού. Παράλληλα η εκτενής χρήση της τοπικής διαλέκτου και των τοπωνυμίων, στα κείμενα που αναφέρονται στη Σκιάθο, παρέχουν στον ερευνητή ένα πρόσθετο (πιο λεπτοφύες) επίπεδο πληροφορίας, αυτό του προφορικού λόγου, ως ένα “ζωντανό” στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας, το οποίο συμπληρώνει τα προφανή περιβαλλοντικά και λοιπά πολιτιστικά χαρακτηριστικά του τόπου. Ο συνδυασμός των παραπάνω, λειτουργώντας ως παρά-

γοντες διαμόρφωσης των λογοτεχνικών τοπίων, συγκροτούν μια διαφορετική γεωγραφία, μετατρέποντας τα διηγήματα σε πολύτιμους οδηγούς και τους αναγνώστες σε περιηγητές ενός ανεξερεύνητου χώρου.

Σύμφωνα με τον F. M. Powicke (1954) τα τοπωνύμια “χρησιμοποιούν, εμπλουτίζουν και δοκιμάζουν τις ανακαλύψεις της αρχαιολογίας, της ιστορίας και τους κανόνες της φιλολογίας”. Η αναγνώριση λοιπόν τέτοιων θέσεων στον φυσικό χώρο επιτρέπει την συσχέτιση ενός συνόλου δεδομένων, όπως αυτά που περιέχονται σε λογοτεχνικά κείμενα με γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Με αυτόν το τρόπο τα τοπωνύμια που αναφέρονται στα διηγήματα του Α.Π. αποτελούν δυναμικές θέσεις για την σύνδεση στοιχείων από τα λογοτεχνικά κείμενα με πραγματικά (πρόσφατα ή παλιότερα) γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Η συσχέτιση αυτή επιτρέπει εν συνεχεία την χαρτογραφική ανάδειξη των περιβαλλοντικών, των κοινωνικών, των ιστορικών ή των πολιτισμικών χαρακτηριστικών του λογοτεχνικού χώρου των διηγημάτων.

Ο πολιτιστικός σύλλογος “η Σκιάθος” (Π.Σ.Σ.), με δράσεις που αφορούν στο περιβάλλον, στην κοινωνία και στον πολιτισμό, επιδιώκει την διατήρηση και την ανάδειξη της ταυτότητας του νησιού. Στα πλαίσια αυτά, από το 2012 ξεκίνησε μια προσπάθεια για την επισήμανση χαρακτηριστικών τοποθεσιών του νησιού με πινακίδες που παρουσιάζουν τις ονομασίες τους. Στην πορεία της δράσης αυτής, γεννήθηκε η ιδέα της συσχέτισης των θέσεων αυτών με αποσπάσματα από διηγήματα του Α.Π. Στη συνέχεια με την μελέτη του έργου του Σκιαθίτη συγγραφέα, όπως αυτό αποτυπώνεται στην κριτική έκδοση του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου “Άπαντα”, αναδείχθηκε ένα σύνολο γεωγραφικών πληροφοριών που συνοψίζονται, ως παράρτημα στην συγκεκριμένη έκδοση, σε έναν πίνακα τοπωνυμίων (Παπαδιαμάντης, 1998).

Η καταγραφή και η παρουσίαση των τοπωνυμίων γίνεται πλέον και με ψηφιακά μέσα όπως τα συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών και οι διαδικτυακοί χάρτες (π.χ. Google Maps, Open Street Map, κ.α.) διευκολύνοντας έτσι τη διαχείριση, την ανάλυση και την διάχυση τους ως γεωγραφική πληροφορία.

Η παρούσα εργασία, ανατρέχει στο ιστορικό της χαρτογραφικής παρουσίασης των τοπωνυμίων της Σκιάθου και σκοπεύει στην ανάδειξη των περιβαλλοντικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων του νησιού, όπως αυτές περιγράφονται στα λογοτεχνικά κείμενα. Η ψηφιακή τεκμηρίωση των τοπωνυμίων (ως τοποθεσίες, ονομασίες και σημασίες) βασίζεται:

- α) στην χαρτογραφική τους απόδοση σε έναν διαδικτυακό χάρτη,
- β) στην κατηγοριοποίηση τους ανάλογα με την προέλευση του ονόματος τους και
- γ) στην θεματική τους χαρτογράφηση.

Ο ψηφιακός χάρτης που προέκυψε ως αποτέλεσμα είναι μέρος μιας ανεξάρτητης έρευνας που πραγματοποιείται στα πλαίσια κοινών δράσεων του Π.Σ.Σ. και της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών για την δημιουργία ενός συστήματος οργάνωσης των γεωγραφικών πληροφοριών που περιέχει το λογοτεχνικό έργο του

Σκιαθίτη συγγραφέα. Το εγχείρημα για μια συνολική διαχείριση των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων που καταδεικνύονται, των τοπωνυμίων που δειγματίζονται και των νοημάτων που εκφράζονται για τη Σκιάθο του Παπαδιαμάντη, αποτελεί μια προσπάθεια ανάγνωσης, με γεωγραφικούς όρους, της φράσης που διατυπώνει ο Ελύτης (1996) στην μελέτη του για το “μαγικό” αυτό νησί (εικ.1): “κι εδώ συλλογιέται κανείς, πως αυτά τα εξήντα περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα με τις τρεις χιλιάδες ψυχές έφτασαν ν’ αποκτήσουν τη σημασία ολόκληρης ηπείρου”.

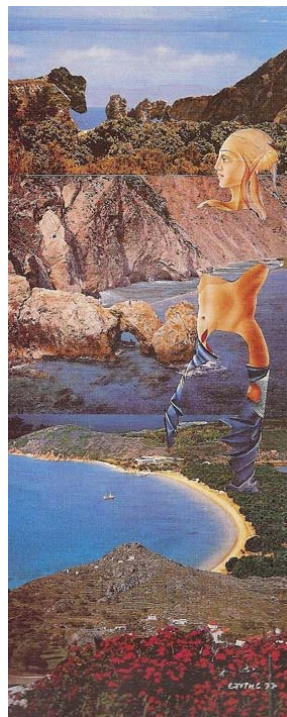
2. Περιοχή Μελέτης και Λογοτεχνικά Κείμενα

Η Σκιάθος είναι το πιο κοντινό στη στεριά από τα νησιά των Βορείων Σποράδων. Απέχει περίπου 4 χλμ. από τις ακτές του νοτίου Πηλίου, η έκταση του νησιού είναι περίπου 50 τ.χλμ. (χωρίς τις νησίδες που την περιβάλλουν) και έχει περίπου 6000 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2011.

Τα βασικά δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα που παρουσιάζεται προέρχονται από τα κείμενα του Α.Π. Πρόκειται για ένα εκτεταμένο σύνολο κειμένων που περιλαμβάνει διηγήματα, ποιήματα, επιστολές, θρησκευτικά άρθρα, επικήδειους λόγους και σημειώσεις. Στα κείμενα αυτά γίνονται αναφορές ή περιγραφές διαφόρων τοποθεσιών, πολλές από τις οποίες βρίσκονται στη Σκιάθο. Το σύνολο του συγγραφικού έργου αυτού είναι προσβάσιμο, σε ψηφιακή μορφή από την ιστοσελίδα της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών, κατηγοριοποιημένο σε τέσσερις ενότητες:

- α) μυθιστορήματα,
- β) διηγήματα,
- γ) ποιήματα και άρθρα και
- δ) αλληλογραφία (Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών, 2015).

Από το σύνολο των κειμένων αυτών εντοπίζονται 105 διηγήματα, 4 ποιήματα, 2 θρησκευτικά άρθρα και 2 επικήδειοι λόγοι που συνδέονται με την πατρίδα του συγγραφέα. Μέσα στα περισσότερα απ’ αυτά τα κείμενα γίνεται συχνή αναφορά

Εικόνα 1. Collage του Οδυσέα Ελύτη, εμπνευσμένο από τη Σκιάθο (Το δωμάτιο με τις εικόνες, Εκδόσεις Ίκαρος 1986).

στο φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου, στις ρεματιές, τις χαράδρες, τα υνώματα, με διαφορετική το καθένα βλάστηση. Επίσης αναφέρεται συχνά και η θαλασσινή της διαμόρφωση, με τα αμέτρητα λιμανάκια, τους κόρφους και τους κάβους, τους γκρεμούς, τις σπηλιές, τα νησάκια, τις αμμουδιές, τα ακρογιάλια. Οι ήρωες των διηγημάτων είναι ψαράδες, αγρότες, ιερωμένοι, μετανάστες, πολυφαιλίτες, εργένηδες, αναξιοπαθούσες χήρες, όμορφες ορφανές, αλλά και κακάσχημες μάγισσες και διάφορες αγύρτισσες (Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, 2015). Τα κείμενα του Α.Π. για τη Σκιάθο και ειδικότερα τα αποσπάσματα με τις περιγραφές των χαρακτηριστικών των τοπίων και των δραστηριοτήτων των κατοίκων του νησιού, διαμορφώνουν την γεωγραφία της περιοχής μελέτης.

3. Τοπωνύμια και Ντοπιολαλιά

Αφετηρία για την εξερεύνηση του λογοτεχνικού αυτού χώρου αποτελεί η κριτική έκδοση του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου “Άπαντα” και ειδικότερα το παράρτημα με τον πίνακα τοπωνυμίων, του τόμου Ε' (Παπαδιαμάντης, 1998). Το συγκεκριμένο παράρτημα αποδίδει, σε μορφή αλφαβητικού ευρετηρίου, έναν κατάλογο με τα ονόματα τοποθεσιών που αναφέρονται στο σύνολο του έργου του Α.Π. Η ευρύτερη γεωγραφική περιοχή στην οποία αναφέρεται κάθε τοπωνύμιο προσδιορίζεται με μια συντομογραφία. Για την περιοχή της Σκιάθου αυτή είναι τα δυο πρώτα γράμματα του ονόματος του νησιού “Σκ” και εμφανίζεται σε 246 θέσεις του καταλόγου. Για κάθε μια απ' αυτές τις θέσεις, γίνεται αναφορά στις σελίδες και στους τόμους των “Απάντων” όπου παρουσιάζεται το κάθε τοπωνύμιο. Όσες τοποθεσίες του καταλόγου έχουν παραπάνω από ένα όνομα, συνοδεύονται με παραπομπή στα υπόλοιπα ονόματα, ενώ για τις ονομασίες που αναφέρονται σε παραπάνω από μια διαφορετικές τοποθεσίες υπάρχουν διευκρινιστικά σχόλια.

Ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό, στο έργο του Α.Π. που αναφέρεται στη Σκιάθο, είναι η χρήση του τοπικού ιδιώματος στην λογοτεχνική έκφραση. Μέσα από τους διαλόγους των πρωταγωνιστών των διηγημάτων παρουσιάζεται μια “ζωντανή” πτυχή της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας του νησιού, της ντοπιολαλιάς, η οποία εξακολουθεί να είναι εύκολα αναγνωρίσιμη ακόμη και σήμερα. Μέρος της έρευνας για την ανάγνωση του γεωγραφικού χώρου των κειμένων στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό, σε περιγραφές ιστορικών γεγονότων και τοπικών παραδόσεων που έγιναν από ντόπιους. Τα μέλη της τοπικής κοινότητας ως συνεχιστές της ντοπιολαλιάς, η οποία τεκμηριώνεται σε μεγάλο βαθμό από τα παπαδιαμαντικά κείμενα, αποτέλεσαν μαζί με τα τοπωνύμια τα σημεία ταύτισης του λογοτεχνικού χώρου των διηγημάτων με τον φυσικό χώρο. Ειδικότερα οι προφορικές μαρτυρίες κατοίκων του νησιού, οι οποίοι πρόλαβαν και ήρθαν σε επαφή με περιβαλλοντικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, πολύ πιο κοντινά σ' αυτά που περιγράφονται στα διηγήματα του Α.Π. απ' ότι τα σημερινά, κληροδότησαν έναν πραγματικό θησαυρό αναφορών για τη σύνδεση του “εκεί και τότε” του λόγου με το “εδώ και τώρα” του χάρτη. Τα το-

πωνύμια και η ντοπιολαλιά λοιπόν ήταν το διαβατήριο εισόδου στον λογοτεχνικό χώρο της Σκιάθου του Παπαδιαμάντη.

4. Τοποθεσίες και Διαδρομές Ενδιαφέροντος

Διαβαίνοντας στα κείμενα, ο αναγνώστης συναντάει τοποθεσίες και διαδρομές, “βλέπει να διαγράφονται μπροστά του” περιοχές ολόκληρες, όπως σχολιάζει ο Ελύτης (1996), οι οποίες έχουν αποτυπωθεί από τον συγγραφέα. Ακολουθώντας αυτά τα χνάρια και βάσει του πίνακα τοπωνυμίων εντοπίστηκαν 202 ξεχωριστές τοποθεσίες. Πρόκειται για το σύνολο των διαφορετικών σημείων που περιέχει ο πίνακας. Προκύπτουν λιγότερα από το σύνολο των ονομασιών που αναφέρονται στον πίνακα τοπωνυμίων καθώς πολλές τοποθεσίες έχουν περισσότερες από μια ονομασίες. Οι τοποθεσίες αυτές καταδεικνύουν μια ποικιλία χαρακτηριστικών του νησιού που σχετίζονται με την γεωμορφολογία (ρέματα, πλαγιές, κορυφές, ακτές, σπήλαια), με τις επικρατούσες περιβαλλοντικές συνθήκες (άνεμο, κυματισμό), με την κάλυψη του εδάφους (δάση, καλλιέργειες, βράχια), με την ιστορία (αρχαιότητες, οχυρώσεις), με τις ανθρώπινες δραστηριότητες (μύλοι, ναυπηγεία, γεωργία, κτηνοτροφία) και με την πολιτισμική ταυτότητα (εκπαίδευση, θρησκεία). Από τις 202 τοποθεσίες αναγνωρίστηκαν οι 152. Για τις υπόλοιπες 50, είτε δεν εντοπίστηκε η πραγματική τους θέση (παραμένει άγνωστη για 24 τοποθεσίες), είτε δεν τους αποδόθηκε χωρική αναφορά καθώς προέκυψαν κάποιες αβεβαιότητες στη συσχέτιση της ονομασίας τους με κάποια θέση. Σημειώνεται ότι μια θέση (“Μιτζέλα”) πιθανόν να αναφέρεται σε παλιά (εγκαταλειμμένη πλέον) πόλη στο γειτονικό Πήλιο.

Τα κείμενα των διηγημάτων και οι διαδρομές που μπορεί να ακολουθήσει ο διαβάτης κατά μήκος ρεμάτων, μονοπατιών και παλιών καλντεριμιών, εντός και εκτός του οικισμού της Σκιάθου, συνδέουν τις τοποθεσίες μεταξύ τους, τόσο στον λογοτεχνικό όσο και στον φυσικό χώρο. Έτσι, τα διασωσμένα τμήματα 2 καλντεριμιών (1 τμήμα εντός και 3 εκτός του οικισμού), τα ρέματα (περισσότερα από τα οποία διατηρούν τις ονομασίες τους) και 7 διαδρομές (όπως περιγράφονται στο γνωστό διήγημα “η Φόνισσα”), σε συνδυασμό με τις 152 τοποθεσίες δημιουργούν ένα πλέγμα στον φυσικό χώρο που λειτουργεί ως ένα πεδίο ταυτόχρονης πρόσληψης των ερεθισμάτων (σε όλο το φάσμα των αισθήσεων), του τοπικού ιδιώματος (με όλα τα γνωρίσματά του, είτε ως φθογγολογική σύσταση, είτε ως ονομασίες τοπίων) και των εννοιών (απ' όλο το βάθος του χρόνου) που σχετίζονται με τον γεωγραφικό χώρο του νησιού.

5. Φωτογραφική και Γεωγραφική Τεκμηρίωση

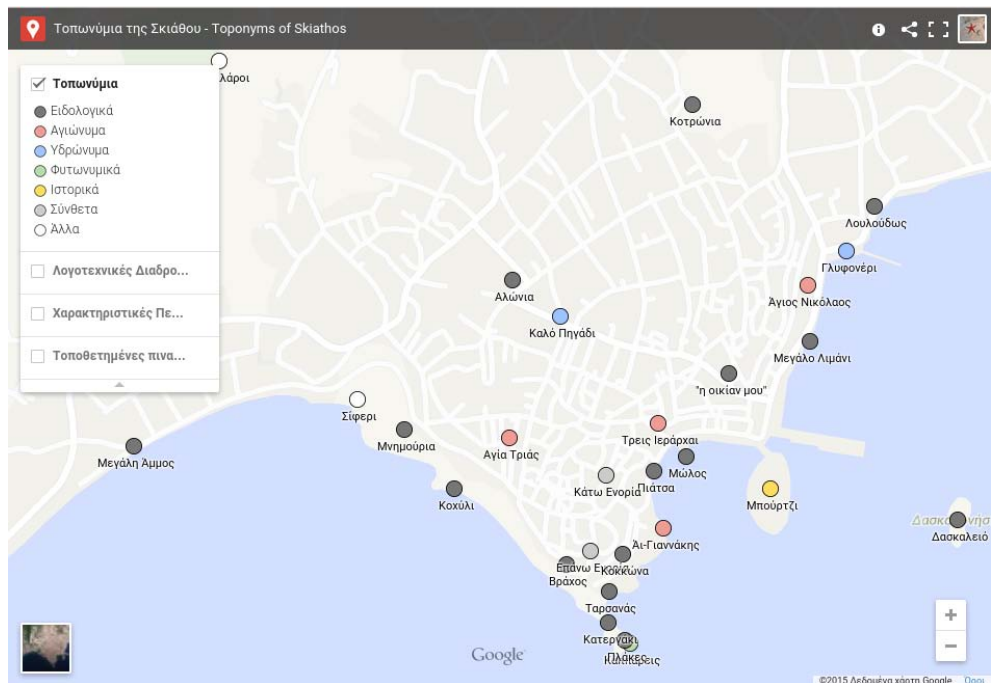
Το 2012, για τη σηματοδότηση των χαρακτηριστικών θέσεων του νησιού (Π.Σ.Σ., 2012), προέκυψε η ανάγκη της φωτογραφικής και της γεωγραφικής τεκμηρίωσης των τοποθετημένων πινακίδων. Αρχικά, τοποθετήθηκαν 38 πινακίδες (26 εντός του οικισμού και 12 σε απομακρυσμένες περιοχές του νησιού), για τις οποίες λήφθηκαν φωτογραφίες του περιβάλλοντος χώρου και έγινε εντοπισμός της θέσης τους με χρήση δέκτη GPS. Την επόμενη χρονιά συνεχίστηκε η δράση με την σηματοδότηση επιπλέον θέσεων και την τοποθέτηση ακόμη 12 πινακίδων (Π.Σ.Σ., 2014). Έτσι, διαμορφώθηκε ένα αρχικό σύνολο δεδομένων με φωτογραφικό υλικό και συντεταγμένες για 50 τοποθετημένες πινακίδες. Στο φωτογραφικό υλικό περιλαμβάνονται λήψεις εικόνων πριν και μετά την συντήρηση ή τον καθαρισμό του περιβάλλοντος χώρου όπου τοποθετήθηκαν οι πινακίδες. Στη συνέχεια αποτυπώθηκαν, ως διαδρομές κατά μήκος των παλιών μονοπατιών που συνέδεαν τον οικισμό της Σκιάθου (λιμάνι) με την παλιά πόλη (Κάστρο), 4 τμήματα καλντεριμιών, για τα οποία έγιναν πρόσθετες φωτογραφικές λήψεις. Για τα συγκεκριμένα τμήματα προτάθηκε η προστασία και η συντήρησή τους.

Αρχικά, μόνο το ένα πέμπτο των σημείων όπου τοποθετήθηκαν πινακίδες αναφέρονταν σε διηγήματα του Α.Π. ενώ οι διαδρομές συνέδεσαν μεταξύ τους κάποια τοπωνύμια από το έργο του (καθώς διέρχονταν απ' αυτά). Τότε, γεννήθηκε η ιδέα της συσχέτισης των θέσεων που σηματοδοτούν οι πινακίδες με αποσπάσματα των διηγημάτων. Την επόμενη χρονιά με την φωτογραφική και τοπογραφική αποτύπωση λεπτομερειών του κοιμητηρίου της Σκιάθου, εμπλουτίστηκε ο αρχικός χάρτης με μια ακόμη σημαντική θέση, λεγόμενη “Μνημούρια”, καθώς και των πληροφοριών που τη συνοδεύουν (φωτογραφίες και περίγραμμα του χώρου). Με αφορμή την αναγνώριση 4 ταφικών διακοσμήσεων ως μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς και μετά από πρόταση του Π.Σ.Σ., τα “Μνημούρια” χαρακτηρίστηκαν ως ένα από τα σημαντικά κοιμητήρια της Ευρώπης (το δεύτερο στην Ελλάδα, μετά το Α' νεκροταφείο Αθηνών). Παράλληλα ξεκίνησε ο εντοπισμός και η λήψη φωτογραφιών των υπολοίπων θέσεων που αναφέρονται στον πίνακα τοπωνυμίων, κάτι που σε συνδυασμό με τις προφορικές μαρτυρίες κατοίκων του νησιού οδήγησε στα τέλη του 2014 στη διαμόρφωση του υλικού για την γεωγραφική τους αναφορά. Τελικά συμπεριλήφθηκαν 152 θέσεις με 92 φωτογραφίες για τα τοπωνύμια των διηγημάτων, 50 θέσεις και φωτογραφίες για τις πινακίδες με τις ονομασίες χαρακτηριστικών τοποθεσιών με 4 διαδρομές κατά μήκος παλιών καλντεριμιών, 7 διαδρομές από το διήγημα “η Φόνισσα” και 1 πολύγωνο, ως χαρακτηριστική περιοχή, με 4 φωτογραφίες ταφικών μνημείων του κοιμητηρίου της Σκιάθου.

6. Χαρτογραφική Απόδοση

Το σύνολο των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν, οργανώθηκαν σε 4 χαρτογραφικά επίπεδα, στο περιβάλλον χαρτών της Google (εικ. 2), κάτω από έναν ενιαίο τίτλο “Τοπωνύμια της Σκιάθου - Toponyms of Skiathos” (Google Maps, 2015):

- α) Το πρώτο επίπεδο του χάρτη (με την ονομασία “Τοποθετημένες Πινακίδες”) περιλαμβάνει τις 50 επισημασμένες θέσεις (σημεία) με τις αντίστοιχες φωτογραφίες και τις 4 διαδρομές (γραμμές) στα τμήματα των παλιών καλντεριμιών (1 εντός του οικισμού και 3 εκτός).
- β) Στο δεύτερο χαρτογραφικό επίπεδο αποδίδεται σαν μια από τις “Χαρακτηριστικές Περιοχές” του νησιού, το πολύγωνο που περιγράφει τα όρια του κοιμητηρίου της Σκιάθου.
- γ) Το τρίτο επίπεδο περιγράφει 7 “Λογοτεχνικές Διαδρομές” (ως γραμμικά χαρακτηριστικά), οι οποίες συνοδεύονται από τα αντίστοιχα αποσπάσματα του διηγήματος “η Φόνισσα”.
- δ) Στο τέταρτο επίπεδο (με την ονομασία “Τοπωνύμια”) εμφανίζονται ως σημειακά χαρακτηριστικά οι 152 εντοπισμένες θέσεις από το περιεχόμενο του πίνακα τοπωνυμίων.

Εικόνα 2. Άποψη του οικισμού της Σκιάθου στον ψηφιακό χάρτη “Τοπωνύμια της Σκιάθου” (Google Maps, 2015).

7. Κατηγοριοποίηση Τοπωνυμίων

Οι ονομασίες που έδωσαν οι άνθρωποι σε διάφορους τόπους για να τους ξεχωρίζουν, συνοψίζουν σε λέξεις μια ποικιλία γεωγραφικών πληροφοριών (για τη γεωμορφολογία, τις περιβαλλοντικές συνθήκες, την κάλυψη του εδάφους, τις ανθρωπινες δραστηριότητες και τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά). Η ακριβής ερμηνεία ενός τοπωνυμίου είναι μεγάλο ζήτημα, εξαιτίας του γεγονότος ότι μέσα στο χρόνο, οι λέξεις αυτές έχουν παραφραστεί, από στόμα σε στόμα, με αποτέλεσμα να μην είναι κανείς σίγουρος για την αρχική τους προέλευση. Σε μια πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης του τύπου της πληροφορίας που παρέχει η ντοπιολαλιά της Σκιάθου για την περιγραφή των χαρακτηριστικών του νησιού, ορίστηκαν 6 κατηγορίες (πιν.1): α) τα ειδολογικά τοπωνύμια, τα οποία σχετίζονται με την μορφολογία, το χρώμα ή τη χρήση της γης (π.χ. “Κεφάλια”, “Αραπάκια”, “Λάκκοι”), με ζώα ή πτηνά (όπως η “Αετοράχη”), με κτίσματα ή επαγγέλματα (π.χ. “μύλος”, “Γανωτής”) και με πρόσωπα ή θρύλους (π.χ. “της Ουρανίτσας”, “Δρακοσπηλιά”), β) τα αγιωνυμικά ή αγιώνυμα που έχουν σχέση με ονόματα Αγίων, της Παναγίας ή με την εκκλησία γενικότερα (όπως “Άγιος Κωνσταντίνος”, “Βαγγελίστρα” ή “Μοναστήρι”), γ) τα υδρώνυμα, τα οποία έχουν σχέση με το νερό, τις πηγές και την διάθεσή του (π.χ. “ρέμα του Αχειλά”, “Καλό πηγάδι”, “Βρύση του Σταμέλου”), δ) τα φυτωνυμικά τοπωνύμια, αυτά που έχουν σχέση με φυτά και μπορεί να εκφράζουν είτε την παρουσία πολλών φυτών ενός είδους (“Φτελιά” κ.α.) είτε ενός μόνο, ευδιάκριτου στην περιοχή, φυτού (λ.χ. “Πεύκος”) και των οποίων η σημασία γίνεται μεγαλύτερη στην περίπτωση όταν το είδος που δειγματίζεται έπαψε να υπάρχει εκεί πλέον (όπως κάποιο “Αμπέλι” που καταστράφηκε), ε) τα ιστορικά ή χρονολογικά τοπωνύμια που σχετίζονται με ιστορικά γεγονότα ή συγκεκριμένες χρονολογικές περιόδους (π.χ. “Μπούρτζι”, “Κάστρο”, “Τουρκόβιγλα”) και στ) τα σύνθετα τοπωνύμια, τα οποία με συνδυασμούς λέξεων μπορούν να καθορίζουν μια μικρή περιοχή ή θέση ως προς μια μεγαλύτερη (π.χ. “Κολώνα της Πιάτσας”, “Χριστός στο Κάστρο” κ.α.).

Πίνακας 1. Κατανομή των εντοπισμένων θέσεων της Σκιάθου σε κατηγορίες τοπωνυμίων ανάλογα με τη σημασία τους

Κατηγορία τοπωνυμίων	Πλήθος εντοπισμένων θέσεων
ειδολογικά	69
αγιωνυμικά ή αγιώνυμα	35
υδρώνυμα	16
φυτωνυμικά	13
ιστορικά ή χρονολογικά	9
σύνθετα	6
άλλα	10

8. Συμπεράσματα

Ο ψηφιακός χάρτης με τις τοποθεσίες και τις διαδρομές από το έργο του Παπαδιαμάντη ήταν μέρος των προσπαθειών του Π.Σ.Σ. για να διασωθούν, να διατηρηθούν και να ενδυναμωθούν οι παραδοσιακές, οι πολιτισμικές και οι αισθητικές αξίες του νησιού. Με τις επιγραφές που τοποθετήθηκαν, εντός και εκτός του οικισμού, επισημάνθηκαν χαρακτηριστικές περιοχές του νησιού και η διακόσμηση των επιγραφών έγινε με μοτίβα από την τοπική υφαντική τέχνη. Τα τοπωνύμια αποτελούν γλωσσικό υλικό, όπως οι επιγραφές, όμως είναι “επιγραφαί, γεγλυμμένα επί του εδάφους”, κατά τον Αντώνη Μηλιαράκη. Τα ονόματα που αναγράφονται στις τοποθετημένες επιγραφές είναι αυτά που χρησιμοποιούν ακόμη και σήμερα, στην ντοπιολαλιά τους, οι κάτοικοι της Σκιάθου. Κάποια από τα ονόματα στις πινακίδες είναι τα ίδια με αυτά που χρησιμοποίησε κι ο Α.Π. στην εποχή του. Όσα δεν μπόρεσαν να γραφούν σε πινακίδες, αποτυπώθηκαν ως θέσεις και συνδέθηκαν με διαδρομές στον χάρτη. Προφέροντας κάποιος τα ονόματα των τοποθεσιών αυτών - είτε διαβάζοντας, είτε διαβαίνοντας - μεταφέρεται στον λογοτεχνικό χώρο μιας περασμένης εποχής. Γι αυτό άλλωστε και τα τοπωνύμια ονομάστηκαν επίσης και “φωνές των προγόνων που μας άφησαν φεύγοντας, για να επικοινωνούμε με αυτούς”. Η ψηφιακή τεκμηρίωση αυτών των χαρακτηριστικών αναμένεται να αποτελέσει το χαρτογραφικό υπόβαθρο για μια συνδυασμένη μελέτη των ερεθισμάτων (σε όλο το φάσμα των αισθήσεων), του τοπικού ιδιώματος (με όλα τα γνωρίσματά του, είτε ως ντοπιολαλιά, είτε ως τοπωνύμια) και των εννοιών (απ' όλο το βάθος του χρόνου) που σχετίζονται με τον γεωγραφικό χώρο του νησιού.

Υποσημείωση, αντί επιλόγου

Στην Ελλάδα, ένα ευαίσθητο παιδί μεγαλωμένο πλάι στη θάλασσα έχει την αίσθηση της ακοής τρισδιάστατη. Στη μια πιάνει τους αγέρινδες και τον παφλασμό των κυμάτων· στη δεύτερη, την ελληνική λαλιά στην αρχική της φθογγολογική σύσταση· στην τρίτη, τον κόσμο των νοημάτων, από της Ιωνίας τους καιρούς και δώθε. Μια τέτοια ταυτόχρονη εγγραφή προλαβαίνει, πριν από τη συνείδηση, να αποτυπώσει περιοχές ολόκληρες, που αργότερα, πολύ αργότερα (όπως στην εμφάνιση ενός φωτογραφικού στιγμιότυπου), βλέπει κανείς να διαγράφονται μπροστά του.

(Ελύτης, 1996)

Ευχαριστίες

Το περιεχόμενο του ψηφιακού χάρτη που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία δεν θα μπορούσε να έχει συγκεντρωθεί χωρίς τη συμμετοχή των μελών της τοπικής κοινότητας και του Πολιτιστικού Συλλόγου “η Σκιάθος”. Ο Νίκος Ακρίβος και η Αθηνά Παπαγεωργίου, μόνιμοι κάτοικοι της Σκιάθου, διαφώτισαν με τις γνώσεις τους γι' αυτήν τα νεότερα μέλη του συλλόγου και υπέδειξαν, στο πεδίο ή στον χάρ-

τη τις θέσεις των τοπωνυμίων. Οι λήψεις για το φωτογραφικό υλικό από τις τοποθετημένες επιγραφές και τα εντοπισμένα τοπωνύμια έγιναν από την Celine Monnier, τον Νίκο Πασχάλη, τον Παναγιώτη Τασιόπουλο και τον Θοδωρή Τζούμα. Ο τελευταίος, με την ιδιότητα του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου, λειτούργησε ως μάεστρος στον συντονισμό των δράσεων για την προστασία και την ανάδειξη των μνημείων του νησιού που παρουσιάζονται στον ψηφιακό χάρτη. Παράλληλα, λειτούργησε ως συνδεδετικός κρίκος με την Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών. Στη συνεργασία που προέκυψε ήταν καταλυτική η συνεισφορά της προέδρου του διοικητικού συμβουλίου της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών, Γεωργίας Φαρίνου-Μαλαματάρη, η οποία είχε και τη σύλληψη της ιδέας.

References

- Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. (2015.). Βικιπαίδεια, Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια.
http://el.wikipedia.org/wiki/Αλέξανδρος_Παπαδιαμάντης
- Π.Σ.Σ. (2012). Τοπωνύμια. Album στο Facebook. <http://tinyurl.com/nq3kd6r>.
- Π.Σ.Σ. (2014). Απολογισμός Δράσεων 2013 - 2014.
http://syllogos-skiathos.gr/wp/?page_id=536.
- Ελύτης, Ο. (1996). *Η Μαγεία του Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Google Maps (2015). *Τοπωνύμια της Σκιάθου - Toronyms of Skiathos*. Google Map.
<http://tinyurl.com/q34ysuq>.
- Παπαδιαμάντης, Α. (1998). *Απαντα*. Τριανταφυλλόπουλος, Ν.Δ. (εκδ.). Αθήνα: Δόμος.
- Powicke, F. M. (1954). The Place-Names of Cumberland. Reviewing Armstrong, Mawer, Stenton and Dickins (1950–53). *The English Historical Review*, 69: 312.
- Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (2015). *Διηγήματα*.
<http://papadiamantis.net/Διηγήματα>.